

Description and Analysis of Politeness in Informal Context Among Students Based on the Framework of Brown and Levinson

Zahra Momeni¹, Fateme Alavi^{2✉} and Naghmeh Hosseini³

1. Ph.D. Student in Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Literature and Human Sciences, Islamic Azad University, Boushehr Branch, Boushehr, Iran. E-mail: Red.rose1781@gmail.com
2. Corresponding Author, Assistant Professor of Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Literature and Human Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran. E-mail: Falavi76@pnu.ac.ir
3. Assistant Professor of Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Literature and Human Sciences, Islamic Azad University, Boushehr Branch, Boushehr, Iran. E-mail: Naghmeh.hosseini@iau.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history

Received: 14 May 2024

Received in revised form: 29 Sep 2024

Accepted: 29 Sep 2024

Published online: 22 Dec 2025

Keywords:

positive politeness,
negative politeness,
context,
informal context,
Brown and Levinson

ABSTRACT

Since social interactions in a society play a significant role in creating community solidarity, it is vital to maintain and strengthen social relations and verbal communication. Politeness in verbal communication also plays an undeniable role in everyday life. The current research has investigated the politeness strategies in the informal context of the classroom, without the presence of the teacher, based on the politeness theory of Brown and Levinson (1987). The data of the present research was collected during ten sessions held in three educational institutions and Payame Noor University in Bushehr. The population of the present study included 120 students, men and women, between 25 and 35 years old. From Brown and Levinson's fifteen positive politeness strategies, three strategies "joke," "use of in-group identity markers," and "offer, promise," and from negative politeness strategies, "be conventionally indirect," "being pessimistic," and "impersonalize S and H," have the highest frequency in the present study, respectively. The results indicate that positive politeness strategies are used almost twice as much as negative politeness strategies. Studying and researching in the field of politeness, while providing information about the cultural and social status of people, can also show how to observe politeness in the society.

Cite this article: Momeni, Z., Alavi, F., & Hosseini, N. (2025). Description and analysis of politeness in informal context among students based on the framework of Brown and Levinson. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 13(4), 69–85. <http://doi.org/10.22126/jlw.2024.10623.1762> (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/jlw.2024.10623.1762>

Publisher: Razi University

Introduction

Since communication between people and social interactions are inevitable, knowing how to communicate effectively can be considered essential for maintaining and stabilizing social relationships. Establishing successful communication in a language requires not only linguistic competence but also communicative competence. Acquiring communicative competence requires mastery of both verbal and non-verbal skills. One important verbal skill is politeness in speech. Different researchers have defined politeness in various ways. Brown and Levinson (1987) define politeness as paying attention to the “face” of both the speaker and the listener.

According to Brown and Levinson (1987), whose theory is rooted in Goffman’s concept of face (1967) and Grice’s principles (1975), any behavior that aims to maintain the listener’s face is considered polite. Brown and Levinson’s theory focuses on preserving people’s face, defining politeness as paying attention to the listener’s face and using strategies to minimize threats to it. According to them, “face is emotionally embedded in people and can be destroyed, maintained, and enhanced.” This theory distinguishes two types of face for each person: positive face and negative face. They further identified 15 language strategies as positive politeness and 10 strategies as negative politeness. Strategies aimed at maintaining a negative face are called “negative politeness,” whereas behaviors intended to maintain a positive face are called “positive politeness.”

The classroom context is one of the settings in which politeness plays a significant role. Classroom interaction includes two types of interaction: interaction between the teacher and students, and interaction among the students themselves. In the first type, where the presence of the professor is central, the context is formal. In contrast, the second type, which occurs only among students and without the presence of the professor, is considered informal. This informal context is the focus of the current research. The purpose of this study is to describe and analyze politeness strategies in informal classroom interactions, based on the politeness theory of Brown and Levinson (1987). To achieve this objective, the following research questions are raised:

1. What are the positive politeness strategies used in informal classroom conversations?
2. To what extent are negative politeness strategies employed in informal classroom discussions?

Method

The research data was collected from ten classrooms across three institutes and Payame Noor University in Bushehr. The participants in these sessions were 120 students from the mentioned institutions. Each session lasted one and a half hours, and all conversations were audio-recorded. In the segments conducted informally, without the presence of the lecturer, the participants discussed and exchanged opinions on the topic under consideration in an informal environment.

The content of the audio recordings, which totaled approximately fifteen hours, was transcribed. These qualitative data were then carefully examined, and about five hours of informal interactions, occurring without the presence of the lecturer, were selected for analysis. After identifying and coding the speech acts, each act was matched with the politeness strategies proposed in Brown and Levinson’s (1987) model. Specifically, the positive and negative politeness strategies introduced in Brown and Levinson’s framework were used to analyze the speech acts.

Results

The data from the present research was transcribed and analyzed according to Brown and Levinson’s (1987) model, focusing on the positive and negative politeness strategies used in the speech acts during the sessions. In total, 220 instances of politeness strategies were identified, of which 141 were positive and 79 were negative. Among Brown and Levinson’s fifteen positive politeness strategies, the three most frequently used in this study were “joke,” “use of in-group

identity markers,” and “offer/promise,” respectively. The most common negative politeness strategies observed in the data were “be conventionally indirect,” “being pessimistic,” and “impersonalize S and H.”

Conclusion

As expected, consistent with other informal conversations, the use of negative politeness strategies was less frequent than positive politeness strategies, which reflects the informal nature of relationships among students in informal classroom interactions. This research aimed to accurately identify and illustrate potential positive and negative politeness strategies that can occur in informal settings.

An important observation from this study is that, in some instances, speech acts exhibited both positive and negative politeness simultaneously, as illustrated in the examples from the collected data. In other words, positive and negative politeness strategies were occasionally employed together within the same interaction.

Based on the research results, both positive and negative politeness strategies were used in informal Farsi. However, positive politeness occurred more frequently than negative politeness in this context. One key point in interpreting these results is that politeness is situational—the tendency to use positive or negative politeness depends on the specific situation and context. In cases where both strategies are employed together, the combination of verbal language and body language can help convey meaning and reduce misunderstandings between participants. Most of the strategies proposed by Brown and Levinson (1987), as the results indicate, can be effectively applied in informal interactions. Research on politeness not only provides insight into the cultural and social norms of a community but also demonstrates how politeness is observed and practiced in society.

Ethical Considerations

Not applicable

Funding

Not applicable

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

توصیف و تحلیل ادب در بافت غیررسمی در میان دانشجویان در چارچوب نظریه ادب براون و لوینسون

زهره مؤمنی^۱ | فاطمه علوی^۲ | نغمه حسینی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد، واحد بوشهر، بوشهر، ایران. رایانامه: Red.rose1781@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، استادیار، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: Falavi76@pnu.ac.ir

۳. استادیار، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد، واحد بوشهر، بوشهر، ایران. رایانامه: Naghmeh.hosseini@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	از آنجاکه تعاملات اجتماعی در جامعه نقشی بسزا در ایجاد همبستگی و انسجام اجتماعی دارد، حفظ و تقویت روابط اجتماعی و ارتباط‌های کلامی امری حیاتی است. رعایت ادب در ارتباط‌های کلامی نیز نقشی انکارناپذیر در زندگی روزمره دارد. در پژوهش حاضر، راهبردهای ادب در بافت غیررسمی کلاس درس، بدون حضور مدرس، براساس نظریه ادب براون و لوینسون (۱۹۸۷) بررسی شده است. داده‌های پژوهش طی ده جلسه برگزارشده در سه مؤسسه آموزشی و دانشگاه پیام نور در بوشهر گردآوری شده‌اند. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۲۰ دانشجوی زن و مرد در محدوده سنی ۲۵ تا ۳۵ سال بوده است. یافته‌ها بیانگر آن است که راهبردهای ادب ایجابی تقریباً دو برابر راهبردهای ادب سلبی به کار رفته‌اند. از پاترده راهبرد ادب ایجابی براون و لوینسون، سه راهبرد «شوخی»، «استفاده از نشانگرهای میان‌گروهی» و «پیشنهاد قول» و از ده راهبرد ادب سلبی، سه راهبرد «بیان غیرمستقیم متداول»، «بدبین‌بودن» و «شخصی‌زدایی‌گوينده و شنونده» به‌ترتیب بیشترین بسامد را داشته‌اند. مطالعه و پژوهش در حوزه ادب می‌تواند ضمن ارائه اطلاعاتی از وضعیت فرهنگی و اجتماعی افراد، نحوه رعایت ادب در جامعه را نشان دهد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۲/۲۵	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۷/۸	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۷/۸	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۱	
کلیدواژه‌ها: ادب ایجابی، ادب سلبی، بافت، بافت غیررسمی، براون و لوینسون	

استناد: مؤمنی، زهره؛ علوی، فاطمه؛ حسینی، نغمه (۱۴۰۴). توصیف و تحلیل ادب در بافت غیررسمی در میان دانشجویان در چارچوب نظریه ادب براون و لوینسون. مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران، ۱۳ (۴)، ۶۹-۸۵. <http://doi.org/10.22126/jlw.2024.10806.1773>

۱- مقدمه

از آنجاکه ارتباط‌ها و تعاملات اجتماعی میان افراد امری گریزناپذیر است، شناخت و آگاهی از شیوه‌های برقراری ارتباط با دیگران را می‌توان راهی مؤثر برای حفظ و تقویت روابط اجتماعی دانست. فراگیری یک زبان، به حفظ واژه‌ها، به کارگیری آن‌ها در جمله، رعایت دستور زبان و درک معانی محدود نمی‌شود، بلکه درک زبان در قالب رفتاری اجتماعی را نیز دربرمی‌گیرد (ولفسان^۱، ۱۹۸۹). فراگرفتن دانش اجتماعی زبان مقصد اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا اگر گویشوران دو زبان در تعامل خود از قواعد زبانی یکسان پیروی نکنند، ممکن است رفتار یکدیگر را گستاخانه یا بی‌ادبانه تلقی کنند. بنابراین، برقراری ارتباطی موفق در هر زبان، علاوه بر توانش زبانی^۲، به توانش ارتباطی^۳ وابسته است. همان‌گونه که هایمز^۴ (۱۹۶۷) بیان می‌کند توانش ارتباطی بر چگونگی روابط اجتماعی افراد و انتخاب گونه زبانی مناسب در موقعیت‌های مختلف تأثیرگذار است. از این‌رو، مهارت کلامی در برقراری ارتباط و تعامل با دیگران نقشی اساسی دارد. یکی از این مهارت‌های کلامی، رعایت ادب در گفتار است. پژوهشگران مختلف، مفهوم ادب را به شیوه‌های گوناگون تعریف کرده‌اند. واتس و لوخر^۵ (۲۰۰۵) ادب را پدیده‌ای گفتمان‌مدار^۶ می‌دانند و رفتار مؤدبانه را امری نسبی تلقی می‌کنند؛ زیرا تشخیص رفتار مؤدبانه یا غیرمؤدبانه، به بافتی^۷ بستگی دارد که آن رفتار در آن روی می‌دهد. براون و لوینسون^۸ (۱۹۸۷) نیز ادب را توجه به وجهه^۹ گوینده و مخاطب می‌دانند و معتقدند هر رفتاری که برای حفظ وجهه مخاطب باشد، رفتاری مؤدبانه است.

کلاس درس از بافت‌هایی است که ادب در آن نقشی مؤثر دارد. گفت‌وگو در کلاس درس دو نوع تعامل را دربرمی‌گیرد: تعامل بین استاد و دانشجویان و تعامل میان خود دانشجویان. تعامل اول، با حضور استاد و نقش اثرگذار او، در بافت رسمی^{۱۰} قرار می‌گیرد؛ اما تعامل دوم که فقط میان دانشجویان و بدون حضور استاد است، بافت غیررسمی^{۱۱} تلقی می‌شود. در پژوهش حاضر تمرکز بر بافت غیررسمی است. اگرچه همه زبان‌ها گونه‌های سبکی متفاوتی دارند، جداسازی این سبک‌ها در یک زبان کاری دشوار است؛ زیرا مرزی مشخص میان آن‌ها وجود ندارد. مدرسی (۱۳۶۸) معتقد است که عوامل متعددی در انتخاب یک گونه سبکی مؤثر هستند؛ موقعیت (از نظر مکان، حضور یا غیاب دیگران و غیره) و روابط گوینده و شنونده (از نظر سن، شغل، درجه صمیمیت و غیره) از اساسی‌ترین این عوامل به شمار می‌روند. لباو^{۱۲} (۱۹۷۲) بر این باور است که میزان توجه گویندگان به رفتار زبانی خود با درجه رسمیت سبک مورد استفاده در بافت اجتماعی ارتباط مستقیم دارد. همچنین یول^{۱۳} (۱۹۹۶) سبک رسمی را سبکی می‌داند که در آن گوینده به گفتار خود بیشتر توجه می‌کند؛ درحالی‌که در سبک غیررسمی میزان این توجه کمتر است. بنابراین، ملاک غیررسمی بودن بافت در پژوهش پیش‌رو، حضورداشتن مدرس در کلاس درس است. در این پژوهش، هدف توصیف و تحلیل راهبردهای ادب ایجابی^{۱۴} و ادب سلبی^{۱۵} در بافت غیررسمی کلاس درس (بدون حضور مدرس) براساس نظریه ادب براون و لوینسون (۱۹۸۷) است. اگرچه این نظریه از اوایل دهه ۹۰ همواره با انتقادهایی روبه‌رو بوده است، همچنان عملی‌ترین و کاربردی‌ترین نظریه برای تحلیل ادب زبانی به شمار می‌رود. نگارندگان پژوهش حاضر با آگاهی از کاستی‌های این نظریه، به دلیل انسجام بالا، توجه به جزئیات و کاربرد آن در مطالعات میان‌فرهنگی، از این نظریه استفاده کرده‌اند. برای دستیابی به اهداف پژوهش، پرسش‌های زیر مطرح شده‌اند:

۱. راهبردهای ادب ایجابی در بافت غیررسمی گفت‌وگوهای کلاس درس براساس نظریه ادب براون و لوینسون (۱۹۸۷) کدام‌اند؟

۲. راهبردهای ادب سلبی در بافت غیررسمی گفت‌وگوهای کلاس درس براساس نظریه ادب براون و لوینسون (۱۹۸۷) تا چه

1. N. Wolfson
2. linguistic competence
3. communicative competence
4. D. Hymes
5. R. J. Watts & M. Locher
6. discursive
7. context
8. P. Brown & S. C. Levinson
9. face
10. formal
11. informal
12. W. Labov
13. G. Yule
14. positive face
15. negative face

میزان کاربرد دارند؟

باتوجه به اهداف و پرسش‌های مطرح‌شده در پژوهش حاضر، داده‌ها به روش کیفی و با استفاده از تحلیل گفتمان در چارچوب نظریه ادب براون و لوینسون (۱۹۸۷) بررسی شده‌اند. از آنجا که پژوهشگران ساکن شهر بوشهر هستند، داده‌های موردبررسی از ده جلسه کلاسی در سه مؤسسه و دانشگاه پیام نور در بوشهر گردآوری شده‌اند. پس از گردآوری داده‌ها، کنش‌های گفتاری با راهبردهای ادب معرفی‌شده در نظریه براون و لوینسون تطبیق داده شده‌اند.

۲- مبانی نظری

از دهه ۷۰ میلادی، با آغاز پژوهش‌هایی در حوزه ادب، نظریه‌های متعددی مطرح شده است. در میان این نظریه‌ها، نظریه‌های لیکاف^۱ (۱۹۷۵)، براون و لوینسون (۱۹۷۸، ۱۹۸۷) و لیچ^۲ (۱۹۸۳) شناخته‌شده‌تر هستند. در هر سه نظریه، ادب یکی از شرط‌های استفاده از زبان است و عنصری فراگیر در همه زبان‌های دنیا به شمار می‌رود. با این حال، نظریه براون و لوینسون (۱۹۷۸، ۱۹۸۷) از دیگر نظریه‌ها کاربردی‌تر بوده است. البته با مطرح‌شدن رویکردهای گفتمان‌محور از اوایل دهه ۹۰، این نظریه همواره با انتقادهایی روبه‌رو شده است (گیر^۳، ۲۰۰۸؛ واتس^۴، ۲۰۰۳). اگرچه برخی انتقادها منطقی و پذیرفتنی هستند، این نظریه همچنان پرتیر و پرتارترین و عملی‌ترین چارچوب برای تحلیل ادب در نظر گرفته می‌شود. بنابراین با آگاهی از کاستی‌های نظریه براون و لوینسون (۱۹۸۷)، در پژوهش حاضر از این نظریه استفاده شده است.

براون و لوینسون (۱۹۸۷) ادب را پدیده‌ای جهانی تلقی کرده و آن را در چارچوبی مشخص، مفهومی بنیادین معرفی کرده‌اند. در این نظریه بر حفظ وجهه افراد تأکید می‌شود و ادب، توجه به وجهه مخاطب و به کارگیری راهبردهایی برای کاهش میزان تهدید آن تعریف می‌شود. براون و لوینسون (۱۹۸۷) معتقدند: «وجهه از لحاظ عاطفی در افراد نهادینه می‌شود و می‌تواند تخریب، حفظ یا تقویت شود. گوینده و مخاطب در تعاملات خود می‌کوشند وجهه یکدیگر را حفظ کنند. وجهه هر فرد هنگامی حفظ می‌شود که فرد مقابل آن را حفظ کند» (ص. ۶۱). براساس این نظریه، هر فرد دو نوع وجهه دارد: وجهه ایجابی^۴ و وجهه سلبی^۵. وجهه ایجابی، بیانگر میل فرد به تأیید، پذیرش و دوست‌داشته‌شدن در گروه و جامعه است؛ درحالی‌که وجهه سلبی، بیانگر میل فرد به آزادی عمل در اجتماع و بیزاری از تحمیل است.

در تعاملات روزمره، افراد گاهی به‌طور طبیعی کنش‌هایی انجام می‌دهند که وجهه دیگران را تهدید می‌کند. چنین کنش‌هایی، کنش‌های تهدیدگر وجهه^۶ نامیده می‌شوند و ممکن است وجهه ایجابی، سلبی یا هر دو وجهه را تهدید کنند. براون و لوینسون (۱۹۸۷) ادب را راهبرد یا مجموعه‌ای از راهبردها تلقی می‌کنند که افراد برای حذف یا کاهش میزان تهدید احتمالی وجهه خود یا مخاطب به کار می‌گیرند. از نظر آن‌ها، این راهبردها می‌توانند به دو شکل انجام شوند: الف) وجهه ایجابی مخاطب؛ ب) وجهه سلبی مخاطب. راهبردهایی که وجهه ایجابی مخاطب را حفظ می‌کنند، «ادب ایجابی» و راهبردهایی که به حفظ وجهه سلبی مخاطب کمک می‌کنند، «ادب سلبی» نامیده می‌شوند. از نظر این پژوهشگران، در ادب ایجابی، گوینده با حسی همراه صمیمیت و برون‌گرایی با مخاطب ارتباط برقرار می‌کند و می‌کوشد حس صمیمیت را به مخاطب منتقل کند تا تهدید وجهه ایجابی او کاهش یابد و نشان دهد که مخاطب در جامعه موردپذیرش است؛ اما در ادب سلبی، فرد درون‌گرا است و تمایل ندارد دیگران به حریم شخصی او وارد شوند و از تحمیل خواسته دیگران بر خود بیزار است. آن‌ها راهبردهای ادب را مکمل اصول همکاری گرایس^۷ (۱۹۷۵) می‌دانند و رعایت این راهبردها را شرط برقراری و تداوم ارتباط‌های اجتماعی تلقی می‌کنند.

براون و لوینسون (۱۹۸۷) مجموعه‌ای شامل ۱۵ راهبرد ادب ایجابی و ۱۰ راهبرد ادب سلبی را شناسایی کرده‌اند. از نظر آن‌ها، سه عامل «فاصله اجتماعی»^۸، «قدرت»^۹ و «درجه تحمیل»^{۱۰} نیز نقشی تعیین‌کننده در محاسبه میزان تهدید احتمالی وجهه مخاطب،

1. R. Lakoff
2. G. N. Leech.
3. N. Geyer
4. positive face
5. negative face
6. face threatening act (FTA)
7. H. P. Grice
8. social distance
9. power
10. imposition degree

گوینده یا هر دو دارند.

در چارچوب نظری براون و لوینسون (۱۹۸۷)، راهبردهای بیانگر ادب ایجابی عبارت‌اند از:

۱. «توجه به علائق، خواسته‌ها و نیازهای مخاطب»؛^۱ ۲. «اغراق (در علائق، حمایت و همدردی با مخاطب»؛^۲ ۳. «افزودن بر علاقه و رغبت مخاطب»؛^۳ ۴. «استفاده از نشانگرهای میان‌گروهی»؛^۴ ۵. «جستن توافق»؛^۵ ۶. «پرهیز از مخالفت»؛^۶ ۷. «پیش‌فرض گرفتن/ ایجاد ادعای زمینه مشترک»؛^۷ ۸. «شوخی»؛^۸ ۹. «بیان یا پیش‌فرض گرفتن آگاهی گوینده از خواسته‌های مخاطب و تأیید آن‌ها»؛^۹ ۱۰. «پیشنهاد، قول»؛^{۱۰} ۱۱. «خوش‌بین بودن»؛^{۱۱} ۱۲. «درگیر کردن گوینده و شنونده در تعامل»؛^{۱۲} ۱۳. «ارائه دلیل»؛^{۱۳} ۱۴. «فرض بر وجود رابطه‌ای متقابل»؛^{۱۴} ۱۵. «هدیه‌دادن به مخاطب»؛^{۱۵} (ص. ۱۱۰)

در چارچوب نظری براون و لوینسون (۱۹۸۷)، راهبردهای بیانگر ادب سلبی عبارت‌اند از:

۱. «بیان غیرمستقیم متداول»؛^{۱۶} ۲. «پرسش، نشانگر احتیاط»؛^{۱۷} ۳. «بدبین بودن»؛^{۱۸} ۴. «به‌دراقل‌رساندن میزان تحمیل»؛^{۱۹} ۵. «احترام گذاشتن»؛^{۲۰} ۶. «عذرخواهی»؛^{۲۱} ۷. «شخصی‌زدایی گوینده و شنونده»؛^{۲۲} ۸. «بیان کنش تهدیدکننده وجهه به‌صورت قانونی عمومی»؛^{۲۳} ۹. «اسم‌سازی»؛^{۲۴} ۱۰. «بیان آشکار مدیون بودن به شنونده و مدیون نبودن شنونده»؛^{۲۵} (ص. ۱۲۹)
- در نظریه ادب براون و لوینسون (۱۹۸۷)، راهبردهای ادب در چارچوبی دوبعدی مبتنی بر نقش گوینده و مخاطب تحلیل می‌شوند. با این حال، در پژوهش حاضر، علاوه بر گوینده و مخاطب، بافت تعاملات بررسی می‌شود.
- اگرچه در سال‌های اخیر، پژوهشگران ایرانی و غیرایرانی (الحینداوی و الخزعلی^{۲۶}، ۲۰۱۶؛ خمیجانی فراهانی و دیگران، ۱۴۰۰؛ سلمانی ندوشن، ۲۰۲۱؛ سوکارنو^{۲۷}، ۲۰۱۸؛ سیفیانو^{۲۸}، ۲۰۱۳؛ کدر^{۲۹}، ۲۰۱۷؛ محمود^{۳۰}، ۲۰۱۹)، پژوهش‌هایی در زمینه ادب انجام داده‌اند، تا آنجا که نگارندگان پژوهش حاضر مطلع هستند، پژوهشی درباره ادب در گفت‌وگوهای غیررسمی کلاس درس در زبان فارسی انجام نشده است. از این رو، پژوهش حاضر با هدف نشان دادن راهبردهای ادب در بافت غیررسمی کلاس درس انجام شده است. در بخش پیش‌رو به برخی پژوهش‌های مرتبط با موضوع پژوهش حاضر پرداخته می‌شود.

۲-۱ مطالعات داخلی

شریفی و دیگران (۱۳۹۶) درباره کارکرد چند واژه مؤدبانه در زبان فارسی به این نتیجه رسیدند که در بیشتر بافت‌های رسمی از

1. attend to hearer (H)'s interests, wants, needs
2. exaggerate
3. intensify interest to H
4. use in-group identity markers
5. seek agreement
6. avoid disagreement
7. presuppose/raise/assert/common ground
8. joke
9. assert or presuppose speaker (S)'s knowledge of and concern for hearer's wants
10. offer, promise
11. be optimistic
12. include both S and H in the activity
13. give (or ask for) reasons
14. assume or assert reciprocity
15. give gifts to H
16. be conventionally indirect
17. question, hedge
18. be pessimistic
19. minimize the imposition
20. give deference
21. apologize
22. impersonalize S and H
23. state the FTA as a general rule
24. nominalization
25. go on record as incurring a debt or as not indebted H
26. F. H. Al-Hindawi & M. A. R. Alkhazaali
27. S. Sukarno
28. M. Sifianou
29. D. Z. Kádár
30. M. Mahmud

راهبردهای ادب سلبی و در بافت‌های غیررسمی از راهبردهای ادب ایجابی استفاده می‌شود. همچنین آذرپرند (۱۳۹۸) تغییرهای کنش زبانی «خطاب» را در محیط دانشگاه تهران براساس نظریه ادب براون و لوینسون بررسی کرد. در این پژوهش میدانی، دو گروه شامل ۲۰۰ استاد با رده سنی ۲۹ تا ۶۹ سال و ۲۰۰ دانشجو با رده سنی ۱۸ تا ۲۵ سال شرکت داشتند که به ترتیب دانشجویان نسل گذشته و نسل کنونی را نمایندگی می‌کردند. براساس نتایج پژوهش، در بازه زمانی میانگین ۲۳ سال، در مقایسه با گذشته، ادب ایجابی به تدریج افزایش یافته و از ادب سلبی در کنش‌های زبانی «خطاب» پیشی گرفته است. طوسی نصرآبادی و دیگران (۱۳۹۸) نیز در پژوهشی براساس نظریه ادب براون و لوینسون، به تحلیل هدفمندی در دو متن تعلیمی نصیحت‌الملوک و کیمیای سعادت اثر امام محمد غزالی پرداختند. برپایه نتایج این پژوهش، ادبی ایجابی که بیانگر همدردی و همدلی با مخاطب است در متون تعلیمی غزالی کاربرد بیشتری دارد.

عرب یوسف‌آبادی و ساری (۱۳۹۸) نیز با تمرکز بر نظریه ادب براون و لوینسون، شیوه‌های ادبمندی کلام را در دو اثر مقالات شمس تبریزی و فیه‌مافیه مولوی مقایسه و بررسی کردند. آن‌ها پس از تحلیل گفت‌وگوهای هر دو اثر دریافتند که گفتمان هر دو کتاب، ادب‌محور است؛ اما میزان رعایت ادبمندی کلام در فیه‌مافیه بیشتر از مقالات شمس است. افزون‌براین، آهنگر و دیگران (۱۳۹۹) در چارچوب نظریه ادب براون و لوینسون، تأثیر قدرت مخاطب بر نوع و تعداد راهبرد «نصیحت‌کردن» را بررسی کردند. براساس نتایج این پژوهش، شرکت‌کنندگان در ارتباط با مخاطب استاد، بیشتر از راهبردهای ادب سلبی استفاده کردند که مؤدبان‌تر هستند؛ درحالی‌که هنگام ارتباط با مخاطب هم‌کلاسی، به کارگیری راهبردهای ادب ایجابی بیشتر مشاهده شد که این امر می‌تواند از صمیمیت و احساس راحتی میان آن‌ها ناشی شود. رئیس‌زاده و دیگران (۱۴۰۲) نیز در پژوهشی، اختلاف‌نظرهای قرآنی را در همه سوره‌های قرآن براساس نظریه ادب براون و لوینسون بررسی کردند. از مجموع ۲۵۶ آیه قرآنی دارای اختلاف نظر، ۲۵۵ مورد به ادب سلبی مربوط بودند و فقط یک مورد با راهبرد «استفاده از نشانه‌های میان‌گروهی» به ادب ایجابی تعلق داشت. بنابر نتایج این پژوهش، هرچه اختلاف قدرت یا فاصله اجتماعی میان گویندگان بیشتر باشد، میزان تهدید وجهه نیز افزایش می‌یابد.

۲-۲ مطالعات خارجی

همچون پژوهشگران ایرانی، پژوهشگرانی نیز پژوهش‌هایی درخور توجه در زمینه ادب انجام داده‌اند. نمونه‌هایی از پژوهش‌های مرتبط با موضوع حاضر در ادامه آمده است. الحمیدی^۱ و دیگران (۲۰۱۹) با بررسی سخنان حضرت محمد (ص) در کتاب حدیث بخارا دریافتند که بیشتر این سخنان دربردارنده ادب سلبی بوده و هدف آن حفظ وجهه سلبی مخاطب بوده است. گیتان جواد^۲ و دیگران (۲۰۲۰) نیز سوره‌های «کهف» و «یوسف» را براساس نظریه ادب براون و لوینسون و لیچ (۱۹۸۳) با هدف مطالعه راهبردهای ادب بررسی کردند. نتایج این پژوهش نشان داد که در این سوره‌ها، ادب سلبی نسبت به ادب ایجابی برتری داشته است. همچنین هریستیان^۳ و دیگران (۲۰۲۳) براساس نظریه براون و لوینسون، با مقایسه ادب در کنش گفتاری «انتقاد» در دو زبان ژاپنی و مینانگ‌کابائو^۴ به این نتیجه رسیدند که در زبان ژاپنی گرایش به استفاده از راهبردهای «غیرمستقیم» بیشتر است؛ درحالی‌که در زبان مینانگ‌کابائو استفاده از راهبردهای «مستقیم» بیشتر بوده است. این تفاوت به فرهنگ متفاوت هر زبان مربوط می‌شود. مولیادی^۵ و دیگران (۲۰۲۳) نیز با بررسی راهبردهای ادب براون و لوینسون در یک آموزشگاه فنی‌وحرفه‌ای در بالی اندونزی نشان دادند که هر دو راهبرد ادب ایجابی و سلبی به کار گرفته شده‌اند.

۳- روش پژوهش

داده‌های پژوهش حاضر از ده کلاس درس در سه مؤسسه و دانشگاه پیام نور در بوشهر گردآوری شدند. شرکت‌کنندگان ۱۲۰ دانشجوی زن و مرد در محدوده سنی ۲۵ تا ۳۵ سال بودند. هر جلسه به مدت ۹۰ دقیقه و به زبان فارسی برگزار شد و همه مکالمه‌ها ضبط شدند. جلسه‌ها سه بخش داشت: در بخش اول، مدرس به مدت ۳۰ دقیقه درباره موضوع‌های موردنظر مرتبط با مسائل اجتماعی صحبت می‌کرد. در بخش دوم، مدرس جلسه را ترک می‌کرد و شرکت‌کنندگان به مدت ۳۰ دقیقه به صورت غیررسمی و بدون حضور

مدرس، هم‌زمان با پذیرایی، با یکدیگر تبادل نظر می‌کردند. داده‌های این بخش به‌دلیل غیررسمی بودن و حضورنداشتن مدرس، در پژوهش حاضر استفاده شدند. در بخش سوم، مدرس به جمع شرکت‌کنندگان برمی‌گشت و بحث و اظهارنظر با حضور او به‌مدت ۳۰ دقیقه ادامه می‌یافت. در مجموع، هریک از ده کلاس ۹۰ دقیقه طول کشید و همه مکالمه‌ها ضبط شدند. ضبط صدا با استفاده از میکروفون سونی مدل px312 انجام شد که قابلیت ضبط صدا تا ده‌ها متر را دارد. علاوه‌بر ضبط، پژوهشگران درمیان شرکت‌کنندگان حضور داشتند و یادداشت‌برداری می‌کردند. همه شرکت‌کنندگان از ضبط مکالمه‌ها برای پژوهش در زبان‌شناسی آگاه بودند؛ اما درباره ماهیت پژوهش و هدف پژوهشگران از انجام آن اطلاعی نداشتند.

محتوای فایل‌های صوتی، با مجموع زمانی نزدیک به پانزده ساعت، پیاده‌سازی و به متن نوشتاری تبدیل شد. سپس داده‌های کیفی به‌دقت بررسی شدند و حدود پنج ساعت از پانزده ساعت گفت‌وگوهای غیررسمی و بدون حضور مدرس برای تحلیل انتخاب شد.^۱ پس از مطالعه، شناسایی و رمزگذاری کنش‌های گفتاری، تطبیق آن‌ها با راهبردهای معرفی‌شده در نظریه براون و لوینسون (۱۹۸۷) انجام شد. به‌طور مشخص، راهبردهای ادب ایجابی و سلبی مطرح‌شده در نظریه ادب براون و لوینسون برای تحلیل کنش‌های گفتاری استفاده شدند. برای افزایش پایایی تحلیل، علاوه‌بر پژوهشگران، دو زبان‌شناس دیگر رمزگذاری داده‌ها را بازبینی و تأیید کردند. درنهایت، باتوجه‌به اهداف و پرسش‌های مطرح‌شده در این پژوهش، روش پژوهش کیفی و مبتنی‌بر تحلیل گفتمان در چارچوب نظریه ادب براون و لوینسون به کار گرفته شد.

۴- یافته‌های پژوهش

داده‌های پژوهش حاضر پس از ضبط، پیاده‌سازی و براساس نظریه براون و لوینسون بررسی شدند. در این بررسی، راهبردهای ادب ایجابی و سلبی به کاررفته در کنش‌های گفتاری جلسه‌های برگزارشده به‌طور جداگانه تجزیه و تحلیل شدند. در مجموع، ۲۲۰ مورد از راهبردهای ادب شناسایی شدند که از این تعداد، ۱۴۱ مورد به ادب ایجابی (جدول ۱) و ۷۹ مورد به ادب سلبی (جدول ۲) مربوط می‌شد. در ادامه، به تحلیل این راهبردها پرداخته می‌شود.

۴-۱ راهبردهای ادب ایجابی

همان‌گونه که پیش‌تر بیان شد، از کل ۲۲۰ راهبرد ادب شناسایی‌شده در پژوهش حاضر، ۱۴۱ مورد به ادب ایجابی تعلق دارد. این راهبردها در جدول (۱) فهرست شده‌اند.

جدول (۱). راهبردهای ادب ایجابی

ردیف	راهبردهای ادب ایجابی در فارسی غیررسمی	فراوانی
۱	توجه به علائق، خواسته‌ها و نیازهای مخاطب	۸
۲	اغراق (در علائق، حمایت و همدردی با مخاطب)	۱۶
۳	افزودن بر علاقه و رغبت مخاطب	۳
۴	استفاده از نشانگرهای میان‌گروهی	۲۱
۵	جستن توافق	۴
۶	پرهیز از مخالفت	۰
۷	پیش‌فرض گرفتن / ایجاد ادعای زمینه مشترک	۳
۸	شوخی	۳۸
۹	بیان یا پیش‌فرض گرفتن آگاهی گوینده از خواسته‌های مخاطب و تأیید آن‌ها	۱
۱۰	پیشنهاد، قول	۱۸
۱۱	خوش‌بین‌بودن	۸
۱۲	درگیر کردن گوینده و شنونده در تعامل	۱۱
۱۳	ارائه دلیل	۹
۱۴	فرض بر وجود رابطه متقابل	۱
۱۵	هدیه‌دادن به مخاطب	۰

۱. شایان توجه است که پژوهشگران داده‌های مربوط به بخش رسمی جلسه‌ها را که با حضور مدرس انجام شده بود، در پژوهشی دیگر با عنوان «راهبردهای ادب در فارسی رسمی» به کار خواهند کرد.

از راهبردهای ادب ایجابی، سه راهبرد «شوخی»، «استفاده از نشانگرهای میان گروهی» و «پیشنهاد، قول» بیشترین بسامد را داشته‌اند که در ادامه به توصیف آن‌ها پرداخته می‌شود.

راهبرد شوخی: باتوجه به داده‌های جدول (۱)، راهبرد شوخی با ۳۸ مورد بیشترین بسامد را در میان راهبردهای ادب ایجابی داشته است. در این زمینه، به نمونه‌های (۱) و (۲) توجه کنید.

۱. الف) دانشجو (زن): من طرف‌دار لهجه بریتیش هستم.

ب) دانشجو (زن): لهجت که ضایع‌س رفیق!

در نمونه (۱)، جمله «لهجت که ضایع‌س رفیق!» را یکی از دانشجویان خطاب به دوستش بیان کرده است که لهجه جنوبی دارد و قصد دارد متنی را به انگلیسی بخواند. در تحلیل این نمونه می‌توان گفت گوینده با بیان این جمله، به شوخی لهجه دوستش را «ضایع» می‌داند. این جمله، مصداقی از به‌کارگیری ادب ایجابی گوینده در برابر شنونده است که در قالب راهبرد «شوخی» نمود یافته است.

۲. الف) دانشجو (مرد): سعید ماسکت کو؟

ب) دانشجو (مرد): تو چه کار ماسک من داری آخه؟

در نمونه (۲)، یکی از دانشجویان با بیان جمله پرسشی «سعید ماسکت کو؟» خطاب به هم‌کلاسی خود، به‌طور غیرمستقیم از او می‌خواهد ماسکش را بزند. در چارچوب نظریه براون و لوینسون، این نوع بیان، مصداقی از ادب سلبی و راهبرد «بیان غیرمستقیم» به شمار می‌رود. سعید در پاسخ می‌گوید: «تو چه کار ماسک من داری آخه؟» این پاسخ با لحنی غیررسمی و شوخ‌طبعانه بیان می‌شود که در چارچوب نظریه یادشده مصداقی از ادب ایجابی در قالب راهبرد «شوخی» است. بنابراین، نمونه (۲) را می‌توان ترکیبی از ادب سلبی (راهبرد بیان غیرمستقیم) و ادب ایجابی (شوخی) دانست. با این حال، باتوجه به بافت گفت‌وگو، این پاره‌گفتار بیشتر مصداق راهبرد «شوخی» است که از راهبردهای ادب ایجابی به حساب می‌آید.

راهبرد استفاده از نشانگرهای میان گروهی: در میان داده‌ها، راهبرد «استفاده از نشانگرهای میان گروهی» ۲۱ بار تکرار شده است که دومین راهبرد پربسامد در پژوهش حاضر به شمار می‌رود. در این زمینه، به نمونه‌های (۳) و (۴) توجه کنید. در نظر داشته باشید که نمونه (۳) بین دو دانشجوی زن روی داده است.

۳. الف) دانشجو (زن): من کجا بشنیم دختر؟

ب) دانشجو (زن): بیا اینجا بشنیم عشقم.

جمله «بیا اینجا بشنیم عشقم» را که یکی از دانشجویان خطاب به دوست خود بیان کرده است، نمونه‌ای از گفتار غیررسمی تلقی می‌شود. براساس نظریه براون و لوینسون، این نوع بیان، مصداقی از ادب ایجابی به شمار می‌رود. نشانگر میان گروهی «عشقم» وجه ایجابی بودن این جمله را تقویت می‌کند. بنابراین، راهبرد تشخیص داده‌شده در این نمونه، «استفاده از شاخص‌های درون گروهی» است. با این حال، از آنجاکه جمله نخست در قالب پرسش بیان شده است، می‌توان این نمونه را نمودی از ادب سلبی نیز ارزیابی کرد. در نمونه (۴) نیز یکی از دانشجویان که قرار است ارائه کلاسی داشته باشد، در حال مرور کردن جزوه‌اش است و دوستش به او می‌گوید:

۴. دادا، منتظریم‌ها!

جمله «دادا، منتظریم‌ها!» را یکی از دانشجویان خطاب به دوستی بیان کرده است که قرار بوده درباره موضوعی صحبت کند؛ اما شروع صحبت او به دلیل واریسی کردن تلفن همراهش به تأخیر افتاده است. واژه «دادا» در این جمله به معنای «رفیق» به کار رفته است، نه در معنای رسمی و لغوی آن که «داداش» و «برادر» است. در چارچوب نظریه براون و لوینسون می‌توان این نمونه را مصداقی از ادب ایجابی دانست؛ زیرا «دادا» نشانگری درون گروهی است.

پیشنهاد، قول: سومین راهبرد پربسامد ادب ایجابی در پژوهش حاضر، «پیشنهاد، قول» است. در این زمینه، به نمونه‌های (۵) و (۶) توجه کنید.

۵. الف) دانشجو (زن): سارا یادت باشه که نیومدی بریم کافه!

ب) دانشجو (زن): باشه بابا، بنار برای فردا.

در نمونه (۵)، جمله غیررسمی «باشه بابا، بنار برای فردا» پاسخی به درخواست گوینده از دوستش برای رفتن به کافه پس از کلاس است. با تحلیل دقیق این جمله مشخص می‌شود که گوینده، پیشنهادی مطرح کرده و مخاطب قول داده است که فردا همراه او به کافه برود. در این پاره‌گفتار، مخاطب راهبرد «قول دادن» را به کار گرفته است که از راهبردهای ادب ایجابی به شمار می‌رود.

۶. الف) دانشجو (مرد): بچه‌ها نظرتون چیه بعد از کلاس بریم ساحل؟

ب) دانشجو (مرد): من پایه‌ام.

ج) دانشجو (زن): فکر خوبیه، هوا هم عالیه!

د) دانشجو (مرد): من که نوبت دندان پزشکی دارم باید برم، خوش بگذره.

در نمونه (۶) نیز یکی از دانشجویان (الف) پیشنهاد می‌دهد پس از کلاس به ساحل بروند که در این زمینه دانشجویان دیگر (ب، ج، د) نظرهای خود را بیان می‌کنند. جمله پیشنهادی «بچه‌ها نظرتون چیه بعد از کلاس بریم ساحل؟» از راهبردهای ادب ایجابی است. این جمله همچنین می‌تواند به راهبرد «درگیر کردن گوینده و شنونده در تعامل» نسبت داده شود که آن نیز از راهبردهای ادب ایجابی به شمار می‌رود. افزون بر این، این نمونه را می‌توان به راهبرد «پرسش» مرتبط دانست که از راهبردهای ادب سلبی است. در تحلیل نظر دانشجویان دیگر نیز می‌توان گفت، پاسخ‌های (ب) و (ج) نمونه‌هایی از راهبرد «جستن توافق» و پاسخ (د) نمونه‌ای از راهبرد «ارائه دلیل» است. هر دو راهبرد نیز از راهبردهای ادب ایجابی هستند؛ با این حال، این دو راهبرد در پژوهش حاضر بسامد درخور توجهی نداشته‌اند.

۴-۲ راهبردهای ادب سلبی

همان گونه که پیش‌تر بیان شد، از ۲۲۰ راهبرد ادب شناسایی شده در پژوهش حاضر، ۷۹ مورد به ادب سلبی تعلق داشته است. این جدول‌ها در جدول (۲) فهرست شده‌اند.

جدول (۲). راهبردهای ادب سلبی

ردیف	راهبردهای ادب ایجابی در فارسی غیررسمی	فراوانی
۱	بیان غیرمستقیم متداول	۳۱
۲	پرسش، نشانگر احتیاط	۵
۳	بدین بودن	۱۸
۴	به حداقل رساندن تحمیل	۲
۵	احترام گذاشتن	۳
۶	عذرخواهی کردن	۳
۷	شخصی‌زدایی گوینده و شنونده	۱۴
۸	بیان کنش تهدیدکننده و جبهه به صورت یک قانون عمومی	۳
۹	اسم‌سازی	۰
۱۰	بیان آشکار مدیون بودن به شنونده و مدیون نبودن شنونده	۰

پربسامدترین راهبردهای ادب سلبی به کاررفته در داده‌های پژوهش حاضر، به ترتیب عبارت‌اند از: «راهبرد بیان غیرمستقیم متداول»، «بدین بودن» و «شخصی‌زدایی گوینده و شنونده» که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

راهبرد بیان غیرمستقیم متداول: همان گونه که در جدول (۲) مشاهده می‌شود، راهبرد بیان غیرمستقیم متداول با ۳۱ مورد، بیشترین بسامد را در میان راهبردهای ادب سلبی داشته است. این راهبرد در فهرست پیشنهادی براون و لوینسون نیز در جایگاه نخست قرار دارد که کاربرد بالای آن در زبان را نشان می‌دهد. در این زمینه، به نمونه‌های (۷) و (۸) توجه کنید.

۷. الف) دانشجو (مرد): بچه‌ها نظرتون راجع به این استاد جدید چیه؟

ب) دانشجو (زن): بی خیال بابا!

جمله «بی خیال بابا!» نمونه‌ای از ادبیات غیررسمی فارسی است که در آن دانشجوی زن به‌طور غیرمستقیم به پرسش یکی از هم‌کلاسی‌هایش درباره استاد جدید پاسخ منفی می‌دهد. نوع ادب به‌کاررفته در این جمله، سلبی و راهبرد آن «غیرمستقیم‌بودن» است.

۸. الف) دانشجو (مرد): قرار بود جزوه‌ات رو برام بیاری.

ب) دانشجو (زن): یاااا دم رفت!

الف) دانشجو (مرد): ما زیاران چشم دوستی داشتیم!

در نمونه (۸)، قرار بوده است گوینده برای دوست خود جزوه‌ای بیاورد؛ اما آن را فراموش کرده است. دوست او نیز با جمله غیررسمی «ما زیاران چشم دوستی داشتیم!» به‌طور غیرمستقیم از فراموشی مخاطب در آوردن جزوه ابراز نارضایتی می‌کند. براساس چارچوب نظری ادب براون و لوینسون، ادب به‌کاررفته در این نمونه، سلبی و راهبرد آن «غیرمستقیم‌بودن» است.

راهبرد بدبین‌بودن: درمیان راهبردهای ادب سلبی، پس از راهبرد «بیان غیرمستقیم»، بیشترین بسامد به راهبرد «بدبین‌بودن» مربوط می‌شود. راهبرد «بدبین‌بودن» در داده‌های این پژوهش، ۱۸ بار مشاهده شده است. در این زمینه، به نمونه‌های (۹) و (۱۰) توجه کنید.

۹. الف) دانشجو (مرد): من می‌خوام تابستون برم کلاس زبان.

ب) دانشجو (زن): تو هنوز فارسی رو هم یاد نگرفتی چه برسه به انگلیسی!

در نمونه (۹)، دانشجوی مرد درباره برنامه تابستان خود صحبت می‌کند و شنونده (دانشجوی زن) در پاسخ، جمله «تو هنوز فارسی رو هم یاد نگرفتی چه برسه به انگلیسی!» را بیان می‌کند. این جمله، غیررسمی و محاوره‌ای است و ادب سلبی گوینده را نشان می‌دهد؛ زیرا نوعی بدبینی درباره گفته مخاطب را منتقل می‌کند. با این حال، می‌توان آن را مصداقی از راهبرد «شوخی» در ادب ایجابی نیز به شمار آورد.

۱۰. الف) دانشجو (زن): بچه‌ها، استاد امروز نمی‌آد.

ب) دانشجو (زن): از کجا این‌قد مطمئنی!

در نمونه (۱۰)، جمله غیررسمی «از کجا این‌قد مطمئنی!» را که یکی از دانشجویان زن حاضر در جلسه خطاب به اطرافیانش بیان کرده است، در سبک محاوره‌ای کاربرد دارد. ابراز تردید در این جمله بیانگر استفاده گوینده از ادب سلبی است. نوع راهبرد ادب سلبی در این نمونه «بدبین‌بودن» است و این راهبرد می‌تواند بر وجه شرطی یا احتمال دلالت داشته باشد.

راهبرد شخصی‌زدایی گوینده و شنونده: پس از دو راهبرد نخست، راهبرد «شخصی‌زدایی گوینده و شنونده» با ۱۴ مورد تکرار در داده‌های پژوهش حاضر، سومین بسامد را داشته است. در این زمینه، به نمونه‌های (۱۱) و (۱۲) توجه کنید.

۱۱. به نظر می‌رسه می‌شه یه‌جور دیگه هم حلش کرد.

نمونه‌های (۱۱) و (۱۲) که هر دو از نوع راهبرد «شخصی‌زدایی گوینده و شنونده» هستند، در بافتی یکسان شکل گرفته‌اند. در این موقعیت، چند دانشجو (زن و مرد) درباره موضوعی گفت‌وگو می‌کنند و یکی از دانشجویان به دیگران می‌گوید:

۱۲. اگر یه کم سروصدا کمتر باشه من بهتر می‌تونم تمرکز کنم.

در هر دو نمونه (۱۱) و (۱۲)، راهبرد «شخصی‌زدایی گوینده و شنونده» به کار رفته است؛ به این صورت که گوینده بدون خطاب مستقیم به فردی خاص از حاضران می‌خواهد که سکوت را رعایت کنند.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

چنان‌که پیش‌تر گفته شد، این پژوهش با هدف بررسی راهبردهای ادب در بافت غیررسمی کلاس درس (بدون حضور مدرس) و باتکیه بر نظریه ادب براون و لوینسون (۱۹۸۷) انجام شده است. به این منظور، راهبردهای ادب ایجابی و سلبی به‌کاررفته در کنش‌های گفتاری جلسه‌های برگزارشده به‌طور جداگانه تجزیه و تحلیل شدند. از آنجاکه در پرسش‌های پژوهش، یافتن راهبردهای ادب ایجابی و

سلبی در گفت‌وگوهای غیررسمی درون کلاسی مدنظر بود، پس از شناسایی نوع راهبردها، میزان فراوانی آن‌ها محاسبه شد تا به پرسش‌های پژوهش پاسخی روشن داده شود. در ادامه، پرسش‌های پژوهش بار دیگر یادآوری می‌شوند و پاسخ هریک با جزئیات تشریح می‌شود.

پرسش نخست پژوهش: راهبردهای ادب ایجابی در بافت غیررسمی گفت‌وگوهای کلاس درس براساس نظریه ادب براون و لوینسون (۱۹۸۷) کدام‌اند؟

پرسش نخست پژوهش به شناسایی راهبردهای ادب ایجابی در بافت غیررسمی اختصاص دارد. به‌طور کلی، از کل ۲۲۰ مورد راهبرد ادب (ایجابی و سلبی) شناسایی شده، ۱۴۱ مورد به ادب ایجابی مربوط بوده است (جدول ۱). براساس نظریه براون و لوینسون (۱۹۸۷)، از پانزده راهبرد ادب ایجابی، سه راهبرد «شوخی»، «استفاده از نشانگرهای میان‌گروهی» و «پیشنهاد، قول» به‌ترتیب بیشترین بسامد را در داده‌های این پژوهش داشته‌اند. برپایه داده‌های جدول (۱)، در بافت غیررسمی، راهبرد «شوخی» با ۳۸ مورد بیشترین فراوانی را درمیان راهبردهای ادب ایجابی داشته است. به‌دنبال آن، دو راهبرد «استفاده از نشانگرهای میان‌گروهی» با ۲۱ مورد و «پیشنهاد، قول» با ۱۸ مورد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. دیگر راهبردهای ادب ایجابی، بسامد درخور توجهی نداشته‌اند و دو راهبرد «هدیه‌دادن به مخاطب» و «پرهیز از مخالفت» در داده‌های این پژوهش مشاهده نشده‌اند. به‌بیان دیگر، به‌جز دو راهبرد «هدیه‌دادن به مخاطب» و «پرهیز از مخالفت»، همه راهبردهای ادب ایجابی در بافت غیررسمی کلاس درس (بدون حضور مدرس)، به کار گرفته شده‌اند.

پرسش دوم پژوهش: راهبردهای ادب سلبی در بافت غیررسمی گفت‌وگوهای کلاس درس براساس نظریه ادب براون و لوینسون (۱۹۸۷) تا چه میزان کاربرد دارند؟

در پاسخ به پرسش دوم، برپایه نتایج پژوهش، در بافت غیررسمی از ده راهبرد ادب سلبی، سه راهبرد «بیان غیرمستقیم متداول»، «بدبین‌بودن» و «شخصی‌زدایی‌گوینده و شنونده» به‌ترتیب بیشترین بسامد را داشته‌اند. براساس داده‌های جدول (۲)، درمیان ده راهبرد ادب سلبی به‌کاررفته در گفت‌وگوهای غیررسمی شرکت‌کنندگان، دو راهبرد «اسم‌سازی» و «بیان آشکار مدیون‌بودن به شنونده و مدیون‌نبودن شنونده» یافت نشده‌اند. هشت راهبرد دیگر نیز نمودهایی مختلف داشته‌اند. راهبرد «بیان غیرمستقیم متداول» با ۳۱ مورد بیشترین بسامد را درمیان راهبردهای ادب سلبی در فارسی غیررسمی داشته است. به‌دنبال آن، راهبرد «بدبین‌بودن» با ۱۸ مورد در جایگاه دوم قرار گرفته است. راهبرد «شخصی‌زدایی‌گوینده و شنونده» نیز ۱۴ بار در داده‌ها مشاهده شده است. دیگر راهبردهای ادب سلبی فراوانی درخور توجهی نداشته‌اند. در ادامه، نتایج کلی پژوهش حاضر بیان می‌شود:

راهبردهایی همچون «شوخی»، «بیان غیرمستقیم متداول» و «پیشنهاد، قول» بیشترین کاربرد را در بافت غیررسمی کلاس درس داشته‌اند و از بسامد بالایی برخوردار بوده‌اند. همان‌گونه که پیش‌بینی می‌شد میزان استفاده از راهبردهای ادب سلبی کمتر از ادب ایجابی بوده است؛ این امر خود گواه غیررسمی‌بودن روابط میان دانشجویان در تعاملات درون کلاسی است. از نکته‌های تأمل‌برانگیز در این پژوهش، می‌توان به پاره‌گفتارهای دوسویه اشاره کرد که ترکیبی از هر دو نوع ادب ایجابی و سلبی را نشان می‌دهند (نمونه‌های ۲، ۳، ۶، ۹). به‌بیان دیگر، گاهی ادب ایجابی و سلبی به‌طور هم‌زمان در داده‌های پژوهش به کار رفته‌اند و تشخیص راهبرد غالب با بررسی بافت انجام شده است. براساس یافته‌های این پژوهش می‌توان گفت هر دو نوع ادب ایجابی و سلبی در بافت غیررسمی کلاس درس به کار گرفته شده‌اند؛ اما بسامد ادب ایجابی بیشتر است. آنچه اهمیت بیشتری دارد، موقعیت‌گرا بودن ادب است؛ به این معنا که گرایش به استفاده از ادب ایجابی یا سلبی به موقعیت ارتباطی وابسته است.

همان‌گونه که تامس^۱ (۱۹۸۵) تأکید می‌کند ادب به موقعیت وابسته است؛ به‌گونه‌ای که از سه عنصر «صورت زبانی»، «موقعیت گفت‌وگو» و «رابطه متقابل میان گویندگان» شکل می‌گیرد. واتس (۲۰۰۳) نیز فرایند تصمیم‌گیری درباره ماهیت مکالمه را دو مرحله‌ای می‌داند: نخست، تشخیص اینکه رفتار زبانی شرکت‌کننده مؤدبانه یا بی‌ادبانه است؛ دوم، تعیین اینکه رفتار مؤدبانه، ایجابی یا سلبی تلقی می‌شود؛ به این معنا که ادب به محیط وابسته است و شرکت‌کنندگان باید تشخیص دهند که مخاطب آن‌ها مؤدب است یا خیر. می‌پر^۲ (۱۹۹۵) نیز استدلال می‌کند که میزان ادب و احترام در تعاملات به موقعیت بستگی دارد؛ به‌گونه‌ای که آنچه در موقعیتی خاص مؤدبانه

تلقی می‌شود، ممکن است در موقعیتی دیگر بی‌ادبانه باشد. در موقعیت‌هایی که هر دو نوع ادب ایجابی و سلبی به‌صورت ترکیبی استفاده می‌شوند، بهره‌گیری از زبان بدن در کنار زبان گفتاری می‌تواند معنا را شفاف‌تر منتقل کند و سوءبرداشت میان تعاملگران را کاهش دهد. چنان‌که در بخش یافته‌ها نشان داده شد، بیشتر راهبردهایی (ایجابی و سلبی) که براون و لوینسون معرفی کرده‌اند، قابلیت کاربرد در بافت غیررسمی کلاس درس را دارند؛ اما در جامعه ایرانی، باتوجه‌به فرهنگ مردم ایران، شیوه استفاده از آن‌ها متفاوت است. بدیهی است که نتایج این پژوهش ممکن است در بافت‌های فرهنگی دیگر متفاوت باشد؛ زیرا نوع و میزان رعایت ادب در زبان‌ها و فرهنگ‌های مختلف بر گفتمان تأثیری مستقیم دارد. برای نمونه، در زبان و فرهنگ ایرانی، ادب، هنجاری اجتماعی به شمار می‌رود که برای حفظ احترام و شخصیت مخاطب رعایت می‌شود؛ درحالی‌که در دیگر فرهنگ‌ها ممکن است مفهوم ادب متفاوت باشد. نوع استفاده از هر راهبرد در هر بافت، متناسب با میزان اهمیت وجهه شونده یا مخاطب تغییر می‌کند. به‌طور کلی، زبان رسمی نسبت‌به زبان غیررسمی جنبه شخصی کمتری دارد و در موقعیت‌هایی همچون نگارش علمی، فعالیت‌های حرفه‌ای یا تکالیف دانشگاهی به کار می‌رود. ازسوی دیگر، زبان در موقعیت‌های غیررسمی، به‌صورت خودبه‌خودی، برنامه‌ریزی‌نشده و طبیعی به کار می‌رود. به‌طور کلی، ارتباط موفق هنگامی شکل می‌گیرد که گوینده و شنونده برای درک متقابل بکوشند، به‌ویژه این‌که آن‌ها در این ارتباط، ترکیبی از راهبردهای ادب ایجابی و سلبی را به‌طور هم‌زمان به کار بگیرند.

در تبیین یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت ادب مفهومی است که رفتار اجتماعی مناسب و قوانین گفتمانی و رفتاری را تعیین می‌کند و معمولاً با شکل‌های زبانی خاص همراه است. ازاین‌رو، نموده‌های آن در زبان‌ها و فرهنگ‌های مختلف می‌تواند به‌طور چشمگیری متفاوت باشد. نکته درخور توجه دیگر در تبیین یافته‌ها، نقش توانش ارتباطی در تحلیل گفتمان است. توانش ارتباطی در برقراری ارتباط نقشی بسزا دارد. همان‌گونه که هایمز (۱۹۶۷) بیان می‌کند اگر گوینده از توانش ارتباطی برخوردار باشد، می‌داند کدام صورت زبانی برای کدام بافت اجتماعی مناسب است؛ درنتیجه، می‌تواند آن صورت زبانی را با در نظر گرفتن شرایط اجتماعی به‌درستی و در بافت مناسب به کار گیرد. به‌طور کلی، بررسی راهبردهای ادب بدون توجه به بافت و شرایط اجتماعی امکان‌پذیر نیست؛ زیرا هر عبارت یا کنش گفتاری، خارج از بافت گفتمان، ممکن است مفهومی کاملاً متفاوت بیابد و درنتیجه، نتواند هدف گفتمان موردنظر را منتقل کند. بنابراین، تقویت توانش ارتباطی به گوینده این امکان را می‌دهد که نقشی فعال در گفتمان داشته باشد و در موقعیت‌های گوناگون کلامی، ارتباطی مؤثر و متناسب با بافت زبانی برقرار کند.

نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش شریفی و دیگران (۱۳۹۶)، طوسی نصرآبادی و دیگران (۱۳۹۸) و آهنگر و دیگران (۱۳۹۹)، همسو است؛ زیرا در بافت‌های غیررسمی، کاربرد ادب ایجابی بیش از ادب سلبی گزارش شده است. ازسوی دیگر، نتایج این پژوهش، با یافته‌های الحمیدی و پورناتو (۲۰۱۶) و گیتان جواد و دیگران (۲۰۲۰)، همخوانی ندارد؛ زیرا در پژوهش‌های یادشده، افزون‌بر تفاوت بافت ارتباطی، بسامد ادب سلبی بیش از ادب ایجابی گزارش شده است. نقش فرهنگ در جنبه‌های گوناگون زندگی فردی و اجتماعی هر جامعه، به‌ویژه در جامعه ایران، و تأثیر ارزش‌های فرهنگی بر سبک زندگی افراد انکارناپذیر است. ازآنجاکه فرهنگ هر جامعه مجموعه‌ای از آداب و رسوم و رفتارهای اجتماعی آن جامعه را دربرمی‌گیرد، نتایج این پژوهش می‌تواند علاوه‌بر ارائه تصویری از وضعیت فرهنگی و اجتماعی افراد، نحوه رعایت ادب در جامعه ایرانی را تبیین کند. ترویج و گسترش فرهنگ سالم و غنی و پایبندی به ارزش‌ها در یک جامعه، زمینه‌ساز رشد و شکوفایی فرهنگی آن جامعه است و بی‌توجهی به این ارزش‌ها به تضعیف و ناپایداری بنیان‌های فرهنگی آن جامعه می‌انجامد. ازاین‌رو، امید است باتکیه‌بر یافته‌های این پژوهش، در شناسایی این مؤلفه اساسی، به‌ویژه در بافت کلاس درس و در چارچوب فرهنگ ایرانی، گامی هرچند کوچک برداشته شود.

یکی از محدودیت‌های پژوهش حاضر، آگاهی شرکت‌کنندگان از ضبط جلسه‌ها بوده است، امری که می‌تواند بر شیوه گفتار و درنتیجه، بر داده‌های به‌دست‌آمده تأثیر بگذارد. برای انجام پژوهش‌های آینده، بررسی جنبه‌های دیگر ادب نیز پیشنهاد می‌شود؛ برای نمونه، مطالعه مقوله ادب براساس دیگر نظریه‌ها همچون نظریه لیکاف (۱۹۷۵) و لیچ (۱۹۸۳). همچنین پیشنهاد می‌شود دامنه موقعیت پژوهش از کلاس درس به دیگر بافت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی گسترش یابد.

منابع

آذرنند، سهراب (۱۳۹۸). تغییرات راهبرد زبانی خطاب براساس نظریه ادب براون و لوینسون بین استادان و دانشجویان ایرانی. *فصلنامه زبان‌شناسی*

- اجتماعی، ۲(۲)، ۸۳-۹۸.
- آهنگر، عباسعلی؛ مجاهدی رضاییان، ستاره؛ اسفندیارپور، فریا (۱۳۹۹). بررسی تأثیر قدرت مخاطب بر گزینش راهبردهای ادب در کنش گفتاری نصیحت کردن در زبان فارسی. *فصلنامه زبان‌شناسی اجتماعی*، ۳(۲)، ۸۵-۱۰۱.
- رئیس‌زاده، علیرضا؛ شکیبایی، گودرز؛ مهرگان، کامران (۱۴۰۲). مطالعه گفتمان قرآن از دیدگاه براون و لوینسون و بررسی آن در ساختار مساجد اسلامی. *نشریه مطالعات هنر اسلامی*، ۲۰(۵۰)، ۲۵۴-۲۸۱.
- شریفی، شهلا؛ الیاسی، محمود؛ خدایی مقدم، معصومه (۱۳۹۶). توصیف و تحلیل چند واژه مؤدبانه و کارکرد آن‌ها در زبان فارسی در چارچوب نظریه ادب براون و لوینسون. *نشریه زبان پژوهی*، ۹(۲۲)، ۲۵-۵۳.
- طوسی نصرآبادی، محمدرضا؛ زندی، بهمن؛ محمودی بختیاری، بهروز؛ رضاقلی فامیان، علی (۱۳۹۸). ادب زبانی در متون تعلیمی امام محمد غزالی. *پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، ۹(۱۷)، ۲۱۹-۲۳۷.
- عرب یوسف‌آبادی، فائزه؛ ساری، نسیمه (۱۳۹۸). ادب‌مندی در مقالات شمس و فیه‌مافیه. *پژوهش‌های ادب عرفانی (گوهر گویا)*، ۱۳(۴)، ۴۷-۵۸.
- مدرسی، یحیی (۱۳۶۸). *درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان*. پژوهشگاه علوم‌انسانی و مطالعات فرهنگی.

References

- Ahangar, A., Mojahedi Rezaeian, S., & Esfandiarpour, F. (2020). Investigating the effect of addressee's power on the choice of politeness strategies in speech act of advice giving in Persian. *Journal of Sociolinguistics*, 3(2), 58-101. <https://doi.org/10.30473/il.2020.48555.1296> (in Persian)
- Alhamidi, W. Z., Purnanto, D., & Djatmika. (2019). The indirectness of directive speech by Prophet Muhammad in the Hadith of Bukhari. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, 2(7), 191-199. <https://al-kindipublishers.org/index.php/ijllt/article/view/1196>
- Arab Yousefabad, F., & Sari, N. (2020). Politeness in Shams' Articles and Fihi Ma Fihi. *Research on Mystical Literature*, 13(4), 47-58. <https://doi.org/10.22108/jpll.2020.121822.1457> (in Persian)
- Azarparand, S. (2019). Changes in addressing strategies based on Brown and Levinson's politeness theory among Iranian lecturers & students: Case study of University of Tehran. *Journal of Sociolinguistics*, 2(2), 83-98. <https://doi.org/10.30473/il.2019.41985.1185> (in Persian)
- Brown, P., & Levinson, S. C. (1978). Universals in language usage: Politeness phenomena. In E. Goody (Ed.), *Questions and politeness: Strategies in social interaction* (pp. 56-310). Cambridge University Press.
- Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- Geyer, N. (2008). *Discourse and politeness: Ambivalent face in Japanese*. Continuum.
- Gittan Jewad, H., Ghabanchi, Z., & Ghazanfari, M. (2020). Politeness strategies and maxims in English for Islamic texts: A sociolinguistic analysis of Quran. *Arab World English Journal*, 90-110. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt2.6>
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics: Vol. 3. Speech acts* (pp. 41-58). Academic Press.
- Haristiani, N., Septiana, A., Nor, N., & Ryota, N. (2023). The politeness of criticism speech acts in Japanese and Minangkabau films. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 13(1), 131-148. <https://doi.org/10.17509/ijal.v13i1.58272>
- Hymes, D. (1967). Models of the interaction of language and social setting. *Journal of Social Issues*, 23(2), 8-28. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1967.tb00572.x>
- Labov, W. (1972). *Sociolinguistic patterns*. University of Pennsylvania Press.
- Lakoff, R. (1975). *Language and woman's place*. Harper and Row.
- Leech, G. N. (1983). *Principles of pragmatics*. Longman.
- Meier, A. J. (1995). Defining politeness: Universality in appropriateness. *Language Sciences*, 17(4), 345-356. [https://doi.org/10.1016/0388-0001\(95\)00019-4](https://doi.org/10.1016/0388-0001(95)00019-4)
- Modarresi, Y. (1989). *An introduction to sociolinguistics*. Institute of Humanities and Cultural Studies. (In Persian)
- Muliadi, N. R., Ratminingsih, N. M., & Marasakawati, N. P. E. (2023). The politeness strategies applied by students in the context of classroom in vocational schools. *Lingua Scientia*, 30(1), 77-89. <https://doi.org/10.23887/ls.v30i1.52052>

- Raeiszadeh, A., Shakibaei, G., & Mehrgan, K. (2023). Studying the Qur'anic discourse from the perspective of Brown and Levinson and examining it in the structure of Islamic mosques. *Islamic Art Studies*, 20(50), 254–281. <https://doi.org/10.22034/ias.2023.380317.2143> (in Persian)
- Sharifi, S., Elyasi, M., & Khodaei Moghaddam, M. (2017). Describing and analyzing some polite words in Persian based on Brown and Levinson's politeness theory. *Journal of Language Research (ZABANPAZHUKI)*, 9(22), 25–53. <https://doi.org/10.22051/jlr.2015.1838> (in Persian)
- Thomas, J. (1985). The language of power: Towards a dynamic pragmatics. *Journal of Pragmatics*, 9(6), 765–783. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(85\)90003-7](https://doi.org/10.1016/0378-2166(85)90003-7)
- Tusi Nasrabadi, M., Zandi, B. Mahmoodi Bakhtiari, B., & Rezagholi Famian, A. (2019). Linguistic politeness in didactic texts of Ghazali. *Comparative Linguistics Research*, 9(17), 219–237. <https://doi.org/10.22084/rjhl.2018.16815.1846> (in Persian)
- Watts, R. J. (2003). *Politeness*. Cambridge University Press.
- Watts, R. J., & Locher, M. (2005). Politeness theory and relational work. *Journal of Politeness Research*, 1(1), 9–33. <https://doi.org/10.1515/jplr.2005.1.1.9>
- Wolfson, N. (1989). *Perspectives: Sociolinguistics and TESOL*. Newbury House
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford University Press.

